

da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İbn Hacer'e göre yalan söylemekle itham edilen râvinin tek başına rivayet ettiği hadis metrûk, fakat çok hata yapan, dinin emir ve yasakları konusunda titiz davranmayan, çok dalgın ve dikkatsiz râvinin rivayeti münkerdir (*Nüzhetü'n-nazar*, s. 85, 89). Süyûtî ise yalan söylemekle itham edilen bir râvi tarafından dinin zaruri olarak bilinen esaslarına aykırı şekilde tek başına rivayet edilen ya da hatası fazla veya dinî emir ve yasaklar konusundaki duyarlılığı az yahut da dalgınlığı ve dikkatsizliği çok olan râvinin rivayetinin metrûk olduğu görüşündedir (*Tedribü'r-râvi*, I, 240-241). Buna göre İbn Hacer'in münker dediği rivayetlere Süyûtî metrûk adını vermektedir.

Metrûk vb. bir lafızla cerhedilen râvinin büsbütün terkedilip terkedilmeyeceği hususu muhaddisler arasında tartışılmıştır. Genel kanaat bu lafızların her zaman cerh anlamı taşıyabileceği, terkin bazan cerhi gerektirmeyen bir sebebe veya şüpheye dayanabileceği yönündedir. Meselâ "terakûhu" ile "terakehû fülânün" lafızlarının anlamları farklıdır. Bunlardan ilki râvinin zayıf olduğunu ve rivayetinin yalınmayacağı gösterdiği halde ikincisi genelde herhangi bir kişinin o râvinin rivayetlerini yazmadığı veya ondan hadis almadığı anlamına gelmektedir. Farklı görüşler bulunmakla beraber hadis âlimlerinin genel kanaatine göre metrûk olarak değerlendirilen râvinin ve rivayetinin mutlak mânada terkedilmesi için münakitlerin çoğunun o râvi ve rivayeti hakkında aynı kanaati paylaşması gerekmektedir (İbnü's-Salâh, s. 127).

Metrûk ile aynı kökten türeyen lafızlar Zehebî ve Şemseddin es-Sehâvî'ye göre cerhin üçüncü, Zeynüddin el-İrâkî'ye göre ikinci, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Takrîb-ü't-Tezhîb*'deki tertibine göre ise onuncu mertebede bulunan râviler hakkında kullanılmaktadır. Bu mertebedeki râvinin hadis rivayetinde kasıtlı olarak yalancılık yaptığı bilinmese bile günlük hayatında yalancılığının tesbit edilmesi kavli fisk olup bu da bir cerh sebebidir. Çünkü yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren kimsenin Hz. Peygamber adına yalan söylemesi de mümkündür. Böyle bir râvinin sadece kendisi tarafından nakledilen ve uydurma olduğuna dair bir alâmet de bulunmayan rivayetleri dinin zaruri olarak bilinen esaslarına aykırılık taşımasa bile kabul edilmez ve mevzû olarak değerlendirilir (*Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 294-295).

Zayıf ve metrûk râvilere dair ilk dönemlerden itibaren kısaca *ed-Đu'afa'* ya da *ed-Đu'afa'* ve *l-metrûkûn* adıyla bilinen, genellikle alfabetik olarak düzenlenen, her râvi hakkında müellifin veya tanınmış hadis münekkitlerinin değerlendirmelerine yer verilen pek çok eser kaleme alınmıştır (bk. DUAFA' ve METRÛKİN). Günümüzde de özellikle belli eserlerde yer alan metrûk râvilerle ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Abdullah Murâd Ali el-Pâkistânî *el-Metrûkûne'l-lezîne teferrede bihim İbn Mâce* (Mekke 1393), Mûsâ Sekr Boks el-Endonisi *el-Metrûkûn ve merviyâtühüm fi Kitâbi'l-Câmi' li'l-İmâm et-Tirmizî* (Mekke 1994), Vasiyyullah b. Muhammed Abbas *ed-Đu'afa' ve'l-mechûlûn ve'l-metrûkûn fi (Müctebâ)'n-Nesâ'î* (Mekke 1396), Muhammed Sabrân Efendi el-Endonisi *el-Metrûkûn ve'l-mechûlûn ve merviyâtühüm fi Süneni Ebî Dâvûd es-Sicistânî* (Mekke 1396) adıyla yüksek lisans çalışması yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-ğadîs*, s. 127; İrâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 176; İbn Hacer, *Takrîb-ü't-Tezhîb (Avvâme)*, s. 74; a.mlf., *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dımaşk 1413/1992, s. 85, 89; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, I, 370; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Beyrut 1399/1979, I, 240-241, 295; Keşfü'z-zunûn, II, 1087; Leknevî, *er-Ref' ve'l-tek-mil*, s. 139-141; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 126, 294-295; Abdullah Sirâceddin, *Şerḥu Manzûmeti'l-Beyḳûniyye*, Halep 1398, s. 167; Talât Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, Ankara 1980, s. 221; M. Accâc el-Hatîb, *Uşûlü'l-ğadîs*, Beyrut 1401/1981, s. 348; Subhî es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981, s. 174; Sezgin, *GAS (Ar.)*, I/1, s. 317-318; M. Hasan eş-Şelebî, *Delilü'r-resâilü'l-câmi'iyye*, Dımaşk 1403/1983, s. 131, 133, 203; Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâ'idü'uş-ş-ğadîs*, Beyrut 1404/1984, s. 115-116; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 222-223; Ahmet Yücel, *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 133-144.

MEHMET EFENDİOĞLU

METRÛK

(متروك)

Osmanlı hukukunda kamunun ortak kullanımına ayrılan arazi anlamında terim.

Sözlükte "terkedilmiş, bırakılmış" mânasına gelen metrûk kelimesi, Osmanlı toprak hukukunda "metrûk arazi" (arâzî-i metrûke) terkinin yerine kullanıldı-

ğında, kimsenin özel mülkü olmaksızın kamunun veya belirli bir yer halkının doğrudan doğruya ve serbestçe yararlanması için ayrılan toprakları ifade eder. Metrûk burada "kamunun ortak kullanımına tahsis edilmiş" anlamında olup mülkiyeti terkedilerek sahipsiz hale gelmiş demek değildir.

Hukukî bir terim olarak klasik fıkıh kitaplarında yer almayan metrûk arazi ifadesi ilk defa 1274 (1858) tarihli Arazi Kanunnâmesi'nde kullanılmıştır. Kanunun 1. maddesi Osmanlı ülkesindeki toprakları hukukî bakımdan mülk, mîrî, vakıf, metrûk ve mevât arazi olmak üzere beş kısma ayırmıştır (bk. ARAZİ). Klasik İslâm hukuk literatüründe kamu yararına ayrılan topraklar "himâ" ve "harim" gibi ayrı terimlerle ifade edilirken bu tür bütün arazileri kapsayan metrûk arazi tabiri, Osmanlı-İslâm hukuku açısından kamu malı kavramına ulaşmada önemli bir merhale oluşturur.

Arazi kanunu metrûk araziye iki kısma ayırarak düzenler (md. 5). Birincisi umumun yararlanması için terk ve tahsis edilen genel yollar, meydanlar, namazgâhlar, mesire ve konak yerleri, pazar ve panayır, iskele vb. yerlerdir. İkincisi bir veya birden fazla köy ve kasabanın ahalisine terk ve tahsis edilen baltalık, mera, yaylak ve kışlak gibi topraklardır.

Metrûk arazi, modern hukuklardaki kamu malları kavramının kapsamına giren malların önemli bir kısmını içine almaktadır. Türk hukuk doktrininde kamu malları hizmet malları, orta malları ve sahipsiz mallar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Metrûk arazi orta mallarına oldukça yakın bir içeriktedir. Bu mallar tabii vasfı bakımından özel mülkiyete elverişli olduğu halde kamu menfaatine ayrılmıştır. Kamunun yararlandığı, fakat tabii nitelikleri gereği özel mülkiyete konu olmayan akarsular ve sahiller ise sahipsiz mallar şeklinde ayrı bir kategoride ele alınır. İslâm hukuku açısından sahipsiz mallar ve metrûk malların ikisini birden ifade edecek şekilde "kamu malları" kavramının kullanılması mümkündür.

Metrûk arazinin ilk türü olan umumun yararlanması için ayrılan yerler üzerinde halk ortaklaşa kullanım hakkına sahiptir. Buradaki müşterek kullanım aynı hakka yani milke dayanmayıp ibâha ortaklığı niteliğindedir. Her ferdin kendi arazisine ulaşmak için kamuya ait yolu kullanma yetkisi vardır (*Mecelle*, md. 926). Bu, özel mülkiyete konu olan arazi üzerinde geçit

irtifakına sahip kişinin yetkisinden farklıdır. Birincisi doğrudan kanunun tanıdığı bir izin ve ibâha, ikincisi aynı hak niteliğinde bir irtifak hakkıdır. Metrûk arazinin ikinci kısmı olan, bir yerleşim biriminin faydalanması için tahsis edilen araziler üzerinde ise buradaki halk lehine kurulmuş bir tür irtifak hakkından bahsedilebilir. Zira baltalık, mera vb. arazilerden istifadede ilgili yerleşim merkezinin inhisarı söz konusudur.

Kamunun yararlanmasına ayrılan metrûk arazi, mevzubahis vasfını ya devlet tarafından bu maksatla tahsis edilmek veya eskiden beri bu şekilde kullanılmak suretiyle kazanır ve niteliği değişmediği sürece diğer bir mülkiyet hakkına ya da sınırlı aynı hakka konu olamaz. Hiç kimsenin bu yerlerde başkalarından ayrı fiilî veya hukukî bir tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Meselâ yollara özel mülk olarak ağaç dikilip bina yapılamaz. Mera ve harman yeri ekilip biçilemez veya başka amaçlarla kullanılamaz. Bu gibi fiilî tasarruflar yanında metrûk arazi satış, kira vb. hukukî tasarruflara da konu teşkil etmez. Böyle bir araziden istifade edenlerin ortak iradeleriyle bile toprağın tahsis ciheti değiştirilemez ve onda ferdî haklar kurulamaz.

Doktrindeki hâkim görüşe göre devlet metrûk arazinin çıplak mülkiyetine sahip değildir ve bu yerin niteliğini keyfî olarak değiştiremez; tahsis cihet ve şekillerine aykırı tasarrufta bulunamaz. Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki bu topraklar üzerindeki hakkı bir denetim ve gözetim yetkisinden ibarettir. Devlet söz konusu yetkiye dayanarak halkın araziden genel, eşit ve serbest şekilde yararlanmasını düzenleyen ve kolaylaştıran birtakım kurallar koyabilir ve bazı koruma tedbirleri alabilir. Ayrıca gerekli gördüğü takdirde ruhsat ve imtiyaz gibi idarî tasarruflarla metrûk araziden özel nitelikli yararlandırmalar yapabilir. Fakat bu tasarrufların hiçbir zaman kamuya zarar verecek noktaya gelmemesi gerekir.

Fertlerin metrûk arazi üzerinde kurulu yetkileri onlara üç çeşit hak vermektedir. a) İntifâ Hakkı. Metrûk arazide herkesin tahsis amacına uygun olarak kamu hürriyetleri çerçevesinde genel, eşit ve serbest bir şekilde yararlanma hakkı vardır. Ancak halkın bu mallardan faydalanması başkasına zarar vermeme şartı ile sınırlandırılmıştır (Mecelle, md. 926). b) Dava Hakkı. Metrûk araziye, meselâ kamuya ait yol, meydan gibi yerlere tecavüz olduğunda ondan faydalanma yetkisine sahip

herkesin dava açma hakkı söz konusudur. Mera, baltalık gibi belirli köy ve kasaba halkının yararlandığı metrûk araziye ilişkin dava açma hakkı da o yerde oturan kişilere tanınmıştır (Mecelle, md. 1644-1645). c) Tazminat İsteme Hakkı. Metrûk arazi üzerindeki haksız bir hareket tarzı diğerlerinin haklarını ihlâl ettiği takdirde zarara uğrayan taraf fâilden tazminat isteyebilir. Meselâ kural olarak bir köy halkı diğer köyün merasından yararlanamaz. Faydalanmaya yeltenen kimse hak sahibi köy veya kasaba sakinlerince her zaman için bundan menedilebilir. Meralardan veya baltalıklardan faydalanma hakkı olmayan kimse herhangi bir şekilde bu yerlerden istifadeye kalkışırsa meydana getirdiği zararları buraların tahsis edildiği kişilere ödemekle yükümlüdür (Hâlis Eşref, s. 529).

Metrûk araziye diğerlerinden ayıran temel özellikler şunlardır: 1. Metrûk arazide tapu senedi yoktur. Bir veya birkaç köy ahalisine terk ve tahsis edilen yerler için tahsis hakkında defterhânedeki kadim kayıtlar varsa da bunlara dayanılarak köy adına senet düzenlenemez. 2. Kural olarak bu tür araziden yararlanma karşılıksızdır. Ancak pazar, panayır ve iskele gibi yerlerden defterhâne kayıtları uyarınca resim alındığı gibi (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 95) yaylak ve kışlaklardan istifade edenlerden de yaylak ve kışlak resmi alınabilir (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 101). 3. Metrûk arazide zaman aşımı cereyan etmez (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 102; Mecelle, md. 1675). 4. Bu topraklara ilişkin davalarda sulh ve ibrâ câiz değildir. 5. Metrûk arazide teberru hükümleri geçerli olmaz. Bir kimse kendi arazisinin bir kısmını yol haline getirirse veya mevcut yola katılmak üzere terketse o yer yolun bir parçası kabul edilmez. Çünkü İslâm hukukunda mülkiyet hakkı terk ile sâkıt olmadığından toprak sahibi bu teberrudan her zaman vazgeçebilir. 6. Bu arazilerde sınır değişikliği geçerli değildir. Sınırlarda değişiklik suretiyle metrûk araziye katılan yerler hakkında metrûk hükümleri uygulanmadığı gibi bu araziden gasbedilen yerler de metrûk niteliğini kaybetmez (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 98). 7. Metrûk arazide haksız inşaat hükümleri uygulanmaz. Kamu mallarında sükûmletti hüsnüniyetle bina inşa edilmesi veya ağaç dikilmesi halinde yapı ve ağaçlar kıymetleri ne olursa olsun mutlaka kaldırılır (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 97).

8. Metrûk arazide müşterek tasarruf delili müstakil tasarruf deliline tercih edilir. Doktrindeki hâkim görüşe göre meselâ iki köy arasında ortak olan baltalıklarda herhangi bir ihtilâf ortaya çıktığı ve her ikisi de baltalığa aynı zamanda zilyet bulunduğu takdirde genel ispat kaidelerinin aksine müştereken zilyet bulunma delili müstakil tasarruf deliline üstün tutulur (Mardin, *Toprak Hukuku Dersleri*, s. 89).

BİBLİYOGRAFYA :

1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi (Kānunnâme-i Arâzi), md. 5, 6, 91-102; Mecelle, md. 926, 1271, 1644-1645, 1675; Hâlis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kānûn-i Arâzi*, İstanbul 1306, s. 22-24, 49-50, 109-110, 518-560; İbrahim Hakkı, *Hukûk-ı İdâre*, İstanbul 1308, s. 6-11; Hüseyin Hüsnü, *Arazi Kanunnâmesi Şerhi*, İstanbul 1310; Ali Haydar Efendi, *Şerh-i Cedid li-Kānûn-i'l-arâzi*, İstanbul 1311, s. 10, 43, 343-361; Âtîf Bey, *Arazi Kanunnâmesi-i Hümayûnu Şerhi*, İstanbul 1319, s. 12-14, 42-43, 307-326; Ebül'ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzi*, İstanbul 1338-39, s. 3-5, 192-210; a.mlf., *Toprak Hukuku Dersleri*, İstanbul 1947, s. 74-89; Siddık Sami Onar, "Türk Hukukunda Âmmeme Emlâki Teorisi (Mukayeseli Tetkik)", *Ebül'ulâ Mardin'e Armağan*, İstanbul 1944, s. 479-535; Vasfi Raşid Sevig, *Toprak Hukuku Dersleri*, Ankara 1953, I-II, 247 vd.; Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri*, İstanbul 1958, s. 72-95; Şakir Berki, *Toprak Hukuku*, Ankara 1967, s. 88-90; M. Zerrin Akgün, *Mer'a Hukuku ve Mer'alar ile İlgili Arazi ve Tapulama Davaları*, Ankara 1968; Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı (İlk Devirler)*, İstanbul 1977, s. 224-253; Halil Cin, *Türk Hukukunda Mer'a, Yaylak ve Kışlaklar*, Ankara 1980; a.mlf., *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992, s. 38-41; Fikret Eren, *Toprak Hukuku*, Ankara 1991, s. 47-53; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1999, s. 381-382; a.mlf., "Arazi Kanunnâmesi", *DİA*, III, 346-347; H. Mehmet Günay, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul 2001; a.mlf., "Himâ", *DİA*, XVIII, 52-55; Salim Ögüt, "Harim", *DİA*, XVI, 188-190.

HACI MEHMET GÜNAY

METTÂ b. YÜNUS

(متا بن يونس)

Ebû Bısr Mettâ b. Yünus el-Kunnâi (Yünâni) (ö. 328/940)

Aristo'nun eserlerinin şârih ve mütercimlerinden, mantık öğretmeni.

Bağdat yakınlarında doğdu. "Yünâni" nisbesi aslen Rum olduğunu ifade eder. Nestûrî mezhebine mensup bir hıristiyandır. Bağdat'ın 90 km. güneyinde bulunan ve muhtemelen bir manastır etrafında olduğu için bu manastırın adıyla anılan Deyrükunnâ'da Mâr Mârî Manastır'ndaki